

Juhani Kirjonen

Työelämän tutkimus – tulenarkaa yliopistoissa? Näkökulma lähihistorian käsikirjoitukseen*

Johdanto

Puolalainen teatteriohjaaja ja taiteilija Tadeus Kantor on joskus sanonut, että draama luodaan kulisseilla. Kun katselee yliopistojen maailmassa nykyisin esitettäviä näytelmiä, voi helposti olla Kantorin kanssa samaa mieltä. Hän jatkaa, että esitystä pidetään pelastettuna, jos vain päähenkilö laulaa kauniisti. Vertaus on häkellyttävä. Yliopiston opettaja tai tutkija on draaman päähenkilö, jonka laulutaitoa arvioidaan suosittujen kansainvälisten formaattien mukaisesti. Pisteitä annetaan, pisteitä ynnätään ja pisteillä voitetaan tai hävitään. Näyttämö on akateemisesta maailmasta, mutta kulissit on lainattu. Mutta miten kulissit rakennetaan ja miten niitä ja niiden takapuolta on mahdollista arvioida?

Työelämän tutkimusta tehdään Suomessa lähes kaikissa yliopistoissa ja useissa kymmenissä valtion tai yksityisten joko kokonaan tai yhteisesti rahoittamisessa tutkimuslaitoksissa.¹ Yliopistoissa tehtävällä tutkimuksella on se erityinen tehtävä, että sen tulee aina palvella tutkijakoulutusta. Jälkikasvu takaa alan elinvoimaisuuden. Perinteisten oppialojen asemat ovat niin vakiintuneet tieteiden näyttämöllä, että vain vaivoin seurueeseen on mahtunut mukaan.

Joitakin esimerkkejä onnistuneista debyyteistä toki on, kuten ympäristö- ja naistutkimus. Työhön ja työelämään kohdistuva tutkimus pyrki osajakoon 1970-luvulla ja vielä myöhemminkin, mutta ei siinä onnistunut. Draamanäyttämön kulisseissa toiminut poliittinen ohjaus ei sitä suvainnut. Tarkoitukseni on pohtia, mitä historian kulissien takaa mahdollisesti löytyy. Käsittelen yliopistotutkimuksen edellytysten ja suunnan määräytymistä, niihin vaikuttaneita tapahtumia ja henkilöitä aikajaksolla 30–40-vuotta sitten. Voitaneen siis puhua varhaisen käsikirjoituksen purkamisesta. On toisen tarinan asia pohtia, millaisia näytelmiä myöhemmin näyteltiin ja miten niiden kulissit rakennettiin. Tarkasteluni on yliopistotutkijan näkökulmasta tehty ja siinä mielessä ”vino”. Tunnen muiden oppialojen sekä valtion ja yksityisten rahoittamien suurten tutkimus-

laitosten toimintaa riittämättömästi pystyäkseen käsittelemään niiden taustoja.

Tietoa haluaville on kuitenkin tarjolla historioikkeja ja muuta materiaalia (esim. JY 1987; Kirjonen 1990; Koistinen 1999; Lilja & Tainio 1979; Pohls 2005; Ramstad 2007; TaY 1987; Väänänen 1995).

Palaan ajassa taaksepäin ja poimin esille joitakin työelämän tutkimuksen varhaisia vuosikymmeniä luonnehtivista tapahtumista. Käsittelem sitten muutamia 1960-luvun ilmiöitä silmällä pitäen niiden vaikutuksia seuraaville kymmenluvuille. Poimin sen jälkeen merkintöjä tai ”kohtauksia” päiväkirjastani vuosilta 1984–1987. Palaaminen lähihistoriaan on kiinnostavaa sen vuoksi, että ajanjakso oli sekä yleispoliittisesti että tiedepoliittisesti radikaali henkiseltä ilmapiiriltään. Käytän apunani painettuja lähteitä sekä muistiinpanojani. Tulkinnat pitkän matkaa ovat omiani. Joku toinen on voinut kokea samat tilanteet toisin.

Esitän alustavan kysymyksen, miten työelämän tutkimuksen draamanäyttämön kulissit muokkaantuivat. Käytän pohdinnan apuna Tom Burnsin (1973) kolmea ideologista mallia yhteiskunnallisesta muutoksesta. Mikä oikeastaan on muutoksia käynnistävä voima yhteiskunnassa? Lähteekö kaikki ideoista ja aatteista kuten Max Weber ehdottaa, onko lähtökohtana tuotantotapa ja talous kuten Karl Marx esittää vai saako liikkeen aikaan instituutioiden muutos kuten monet taloushistorioitsijat väittävät? Oma kysymyksensä on, millaisten ilmiöiden tai tekijöiden välittämänä tai ohjaamina jokin muutos yhteiskunnassa yleensä tapahtuu?

Hypoteesini on, että Marx osuu lähimmäksi. Talouden ja tuotannon edut käynnistivät 1960-luvulla yhteiskunnallisen muutoksen, mutta tämä tapahtui yhteiskunnan voimakkaan säätelyn alaisena. Teknologia (tekniikan tiede) nähtiin tuotantovoimana 1960-luvulla. Ajan henki ja aatteet vaikuttivat ideologioiden tasolla myös tieteeseen säätelyyn. Valtajärjestelmä, esimerkiksi poliittinen järjestelmä toteuttaa ideologioita. Ilman historian kulisseja nykypäivän tieteen teatterien

*Teksti perustuu 9.11.2007 Tampereen yliopistossa Työelämän tutkimuspäivillä pidettyyn esitelmään.

¹ Käytän jatkossa ilmaisua *työelämän tutkimus* laajassa merkityksessä, jolloin se tarkoittaa samaa kuin Suomen Akatemian runko-ohjelman (1974) käyttämä termi *työelämän ja työolojen painoaluetutkimus*. Suppeammassa merkityksessä työelämän tutkimuksen voi katsoa viittaavan lähinnä yhteiskuntatieteelliseen työn tutkimukseen. Omassa käsitteistöissäni termi *työtieteellinen* edustaa laajinta ilmaisua työn ja työelämän tutkimuksesta. Tällöin siihen ei sisälly viitteitä tieteenalojen perinteisiin luokituksiin. Työtieteellinen voi olla yhden tieteenalan tutkimusta tai opetusta tai monitieteellistä (poikkitieteellistä) luonteeltaan.

ohjelmistoa on vaikea ymmärtää. Väitän, että työelämän tutkimus on ollut poliittisesti liian tulenarka alue saavuttaakseen riittävän vahvan aseman yliopistoissa. Muutenkin yhteiskuntatieteellinen (lue: kriittinen) tutkimus on jäänyt näissä osajoissa statistin osille.

Työtilastot loivat perustan varhaiselle tutkimukselle

Tilastovirasto perustettiin vuonna 1865 suuriruhtinaskunnalle myötämielisen tsaari Aleksanteri II:n hallituskaudella ja Tilastollinen vuosikirja alkoi ilmestyä vuodesta 1879. Nostan tilastotoimen esille erityisesti siitä syystä, että alaan kuuluvaa työtilastollista toimintaa voidaan hyvällä syyllä pitää työelämää koskevan tieteellisen tutkimustoiminnan äitinä tai ehkä pikemminkin isänä. Se saatiin alkuun tosin vasta 1800-luvun lopulla, Nikolai II:n aikana. Kun käytettävissä ei ollut tutkimuksia työoloista nykyisessä mielessä, koottiin alueellisia tilastoja.

”Asetus teollisuusammateissa olevien työntekijöiden suojelusta” vuodelta 1889 oli yksi ensimmäisistä merkeistä, että alettiin kiinnostua palkkatyöläisistä tehtaissa ja olla tietoisia työn vaaroista. Työvoima kauppatavarana nosti arvoaan. Silloisen teollisuushallituksen yli-intendenttinä toimi pitkähkön aikaa (1887–1911) Carl Probus Solitander vain pari vuotta virassa olleen edeltäjänsä Enoch Hjalmar Furuohjelman jälkeen. Solitander sai käsitykseni mukaan aikaan työtilastokäytännön, jonka toimeenpanemisesta sittemmin vastasi ammattientarkastaja Gustaf Robert Snellman. Tämän toimittamina ja suurimmaksi osaksi myös laatimina ilmestyi kuusitoista Työtilasto -nimistä katsausta vuodesta 1903 vuoteen 1914. Snellmanin lisäksi yhtenä kirjoittajana toimi Vera Hjelt, joka oli nimitetty ensimmäiseksi naispuoliseksi apulaisammattientarkastajaksi juuri samana vuonna 1903, jolloin työtilastoja alettiin julkaista. Tilastolaitos palveli monessa mielessä kansallisia etuja, joista taloudelliset edut eivät olleet vähäisimpiä. Tilastotoimella on sittemminkin ollut tärkeä rooli maan työelämän kartoituksessa (esim. Lehto ym. 2006; Tilastokeskus 2007).

Avaukset vuosisadan alkupuoliskolla

On vaikeaa arvioida tarkasti, mikä vaikutus F.W. Taylorin ja hänen kumppaniensa (kuten Gilbrethin pariskunnan) tieteellisen liikkeenjohdon menetelmien kehittämisellä ja niistä kertovilla julkaisuilla oli teollisen työn organisointiin Suomessa. Tieto näistä ajatuksista levisi kuitenkin muutamassa vuodessa, koska keskeiset julkaisut käännettiin suomeksi.

Keskustelua esimerkiksi psykologian merkityksestä tuotantoelämässä käytiin noina vuosina muun muassa Teknillisessä aikakauslehdessä. Tieteelliset menetelmät ihmistyön hallinnan ja tehostamisen välineenä (fordismi) tulivat nopeasti hyväksytyiksi. Työn tutkimuksen ja differentiaalipsykologian menetelmät otettiin ensimmäisinä käyttöön valtion ylläpitämissä laitoksissa. Edelläkävijänä toimi Valtionrautatiet, joka perusti vuonna 1922 psykoteknisen laboratorion. Sen tehtäviin kuului tuolloin muun muassa konepajaoppilaiden valinta. Testimenetelmät tuotiin Saksasta, jossa monet suomalaiset tutkijat saivat koulutuksensa. Laboratorion ensimmäisellä johtajalla Ester Hjeltillä ja hänen kanssaan niitä soveltaneella pedagogiikan ja didaktiikan dosentti Aksel Rosenqvistilla oli sinne hyvät yhteydet. Jatkoa seurasi, kun jo vuonna 1924 perustettiin Ilmavoimien psykofysiologinen laboratorio. Sitä ajoivat fysiologian professorit Robert Tigerstedt ja Yrjö Renqvist. Laboratoriossa tehtiin muun muassa lentämisen aistifysiologiaan liittyviä tutkimuksia sekä kehitettiin lentäjien valintamenetelmiä.

1920-luvulla tutkimuksellisten menetelmien käyttö laajeni muutenkin tuotantoelämässä. Siitä kertoo, että kyseisellä vuosikymmenellä perustettiin Suomen standardoimislautakunta (1924), Suomen rationalisointityön edistämisyhdistys ja Työtehoseura (1927) sekä STK:n työtilasto-osasto (1928). Varsinainen läpimurto tapahtui kuitenkin vasta seuraavan vuosikymmenen loppupuoliskolla laman jälkeen. Aikakauteen liittyvistä yksityiskohdista voi saada lisätietoja tutustumalla esimerkiksi työpsykologian alkuvaiheita käsitteleviin lähteisiin (Eteläpelto 1979; Häkkinen 1993; Kirjonen 1980).

Työelämän tutkimuksen toisen haaran juuret voi hyvällä syyllä paikantaa yhdysvaltalaisiin Hawthorne-tutkimuksiin, joista Elton Mayo vastasi 1920- ja 1930-lukujen taitteessa Western Electricin tehtailla. Tätä tutkimushaaraa on totuttu kutsumaan ihmisuuhdekoulukunnaksi.² Sen ideat alkoivat tulla tunnetuiksi meillä vasta toisen maailmansodan jälkeen. Suomesa tunnettiin 1930-luvulla kuitenkin edellä mainittua paremmin niin ikään amerikkalainen ”Safety first” -liike, jonka pääteema oli nimensä mukaisesti työturvallisuuden kohottaminen työpaikoilla. Tämä liike tai pikemminkin ideologia lähti siitä, että tapaturmat teollisuudessa johtuivat ensi sijassa työntekijöiden omista laiminlyönneistä tai piittaamattomuudesta. Sen vuoksi heille piti järjestää perusteellista turvallisuuskoulutusta. Eräiden lähteiden mukaan Safety first -ideologian toi Suomeen Gösta Serlachius, jonka omilla tehtailla sitä ensimmäiseksi alettiin toteuttaa (Kettunen 1994;

2 Tunnetaan myös ”lehmäsosiologiana”. Hyvin kohdeltu lehmä (työläinen) lypsää parhaiten. Aivan uusin tutkimus on voinut osoittaa tämän vahingossa syntyneen tuloksen oikeansuuntaiseksi.

Rosenlew-museo 2007; Suikkanen 1983). 1930-luku muistetaan historiassa yleisemmin laman, lakkojen ja poliittisten ajojahtien vuosikymmenenä.

Talvisodan, jatkosodan ja Lapin sodan jälkeistä 1940-luvun jaksoa työelämän muutosten kannalta kuvaa parhaiten ilmaisu sotakorvausteollisuus. On arvioitu, että ilman sotakorvaustuotantoa maan teollinen tuotanto ei olisi kasvanut sillä vauhdilla kuin se kasvoi eikä työn tuottavuus olisi noussut merkittävästi. Työn tuottavuuteen kohdistettiin suurta huomiota jo sota-aikana. Esimerkkejä on useita. Päämajaan perustettiin vuonna 1940 työntutkimustoimisto, Päämajan tukeamana vuonna 1942 perustettiin Teollisuuden työteholiitto (sittemmin Rastor ja MecRastor jne.), vuonna 1973 alkoi ilmestyä aikakauslehti Tehostaja, vuonna 1946 käynnistyi Teollisuuden työjohto-opisto, joka muutti nimensä vuonna 1960 Johtamistaidon opistoksi ja vuonna 1947 palkattiin Pääesikuntaan psykologi (Yrjö Lehti). Työnjohdon koulutus laajeni siis ripeästi. Vuosikymmeniä myöhemminkin monilla suomalaisilla työpaikoilla sovelletut johtamiskäytännöt näyttävät periytyneen juuri tuolta aikakaudelta, jolloin uuden polven kouluttajina ja ideologisina isinä (henkilöstöpäällikköinä) toimivat armeijassa kannuksensa hankkineet upseerit. Oli alkanut strategisen tieteen aika.

Sodanjälkeinen jakso

Artikkelissaan ”Sosiaalitutkimuksen kehitys Suomessa” Heikki Waris (1957) totesi, että sosiaalitutkimukselle ominaisia olivat nyt tietyt uudet otteet. Sellaisia olivat otantaan perustuvat tutkimukset, havainto- ja haastattelumenetelmien käyttäminen mukaan lukien osallistuva havainnointi, ryhmätyö sekä tieteidenväliset otteet. Hän mainitsi esimerkkeinä Knut Pippingin, Erik Allardtin, Sakari Sariolan ja Pekka Kuusen väitöskirjat. Samaan joukkoon hän luki myös työelämän tutkimuksen väitöskirjat, kuten Jouko Siiven (Palkkatyöväen viihtyvyys), Mauno Koiviston (Sosiaaliset suhteet Turun satamassa) ja Paavo Kolin (Ennakkoluuloista teollisessa organisaatiossa) työt. Jos artikkeli olisi kirjoitettu 1950-luvun lopulla, luetteloon olisi voinut lisätä myös Kullervo Rainion (Leadership qualities), Risto Laakkosen (Työntekijä ja teknillinen uudistus), Paavo Seppäsen (Tehdas ja ammattiyhdistys) ja kokonaan toiselta alalta Sauli Häkkisen (Traffic accidents and driver characteristics) väitöskirjat. Useat väittelijöistä olivat olleet Asla-Fullbright -stipendiaatteina USA:ssa ja toivat osan metodeista tuliaisina sieltä.

1950-luvun työelämän tutkimuksen toinen merkittävä askel otettiin lääketieteen, psykologian ja tekniikan suunnalla. Vuonna 1951 perustettiin Työterveyslaitos (Ammattilääketieteen yhdistyksen jo aiemmasta aloitteesta) sekä Teknilliseen korkeakouluun työpsykologian ja työjohto-opin professuuri. Kauppa- ja teollisuusministeriöön vuonna 1950 perustetun ammatinvalinnan-

ohjauksen toimiston johtajasta, Ohto Oksalasta tuli tuon oppituolin haltija vuonna 1952 samalla kun hän toimi myös Työterveyslaitokseen perustetun psykologian osaston johtajana. Hänen ansiotaan oli, että työpsykologinen toiminta laajeni nopeasti työlääketeollisen ja ammatilliseen hygieniaan kohdistuvan tutkimuksen rinnalla. Erityisesti työntekijöiden valintamenetelmien sekä ammatinvalinnan testien soveltaminen olivat keskeisessä roolissa. Uudessa laitoksessa käynnistyivät myös kuntoutuksen, liikenteen ja bioteknologian (ergonomian) psykologiset tutkimushaarat.

Samassa lehdessä, johon Waris kirjoitti edellä mainitun artikkelin, julkaistiin Armas Niemisen (1957) katsaus sosiaalitutkimusta harjoittavista laitoksista. Hän luetteli siinä kaikkiaan parikymmentä laitosta, joista suurimmat olivat julkisin varoin rahoitettuja. On mielenkiintoista havaita, että suunnilleen kaikki Niemisen mainitsemista instituutioista ovat vielä tälläkin hetkellä olemassa. Lähes kaikilla niistä oli jo tuolloin jokin kosketus työelämän tutkimukseen. Työelämää sivusivat niin Tilastolaitoksen, Kelan, Suomen pankin ja valtionvarainministeriön eri tutkimusyksiköiden kuin työministeriön, sosiaali- ja terveystieteiden ja yliopiston eri laitostenkin tutkimukset. Niemisen katsaus kattoi myös kaikki yksityiset tutkimuslaitokset (Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos, Kansan markkinatutkimuslaitos, nykyisin Työväen taloudellinen tutkimuslaitos jne.). Kaikkien näiden toimintaedellytykset vahvistuivat 1960-luvulla. Taloudellisen kasvun tarjamat mahdollisuudet johtivat myös kovenemaan kilpailuun resursseista. Sitä käytiin tutkimuslaitosten kesken ja Helsingin yliopiston kanssa. Sehän oli vielä tuolloin käytännössä ainoa merkittävä yliopistollisen tutkimuksen tekijä maassa. Onkin todennäköistä, että sittemmin toteutettu akatemiauudistus sai myös virikkeitä tästä asetelmasta. Tieteellistä kenttää haluttiin laajentaa.

1960-luvun perintö

Seuraavalta kymmenluvulta on mielenkiintoista lukea Gösta Mickwitzin (1964) kirjoittama artikkeli valtion sosiaalipoliittisen ja kansantaloudellisen tutkimuksen organisoinnista. Siitä käy ilmi, että vuosikymmenen alusta lähtien ja osin jo edellisen vuosikymmenen lopulta oli alettu pohtia sosiaalitutkimuksen järjestämistä ja vahvistamista. Mickwitzin mukaan:

... jos hyväksyy teesin, että oikein suoritettu ja hyvin johdettu yhteiskuntatieteellinen tutkimus lisää taloudellista kasvua ja hyvinvointia sekä yhteiskunnallista viihtyvyyttä, herää kysymys, miten tutkimustoimintaa on harjoitettava ja miten se on organisoitava.

Tästä teesistä lähtien hän asetti kysymyksen, miten tieteelliset tehtävät on jaettava ja missä ne on suoritettava. Sen jälkeen hän esitti katsauksen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen eri lohkoihin ja tarkasteli niiden alueella esiintyviä ongelma-alueita. Tarkastelua

dominoi kansantaloustieteellinen näkökulma, jonka puhdasveriseksi edustajaksi hän tunnustautui. Sosiaalitutkimuskomitean (vuodelta 1962) eivätkä sitä aikaisemman Talousohjelmakomiteankaan (vuodelta 1959) ehdotukset oman tutkimuslaitoksen perustamiseksi olleet hänestä tyydyttäviä. Hänen mielestään paras ratkaisu olisi laajentaa Tilastollista päätoimistoa niin, että muiden tieteenalojen ja erityisesti kansantaloustieteen edustus sen asiantuntemuksessa tulisi hyvin otetuksi huomioon. Sosiaalisen aikauskirjan pyytämät kommentit Erik Allardilta, Pekka Kuuselta ja Eino Saareltä Mickwitzin artikkelista osoittivat havainnollisesti, miten ristiriitaisesti mielipiteet tuolloin jakautuivat. Samaan tapaan kuin istuneet komiteat päätyivät toisistaan poikkeaviin suosituksiin, kirjoittajan ja kaikkien kommentaattoreiden käsitykset erosivat toisistaan.

Yhteiskuntatieteiden sisään rakennettu kuppikuntaisuus ja usko juuri oman tieteenalan ylivoimaisuuteen muihin nähden paljastuivat jo näissä varhaisissa tapahtumissa. Yliopiston edustajat eivät päässeet edes keskenään yksimielisyyteen tavoitteista saati että niillä olisi ollut yhteneväinen käsitys tieteen merkityksestä käytännöllisen yhteiskuntapolitiikan tukena. Samalla kun yhden vahvan sosiaalitieteellisen tutkimuslaitoksen perustaminen jäi toteutumatta, samalla sinetöitiin kaikkia tärkeitä sosiaalipoliittisia – myös työelämän – kysymyksiä koskevan tutkimuksen hajautuminen mitä erilaisimpiin sektoritutkimuslaitoksiin. Yhteiskuntatieteilijöiden taidot pelata yhteen olivat jo silloin vaatimattomat. Allardt viittaa kolmisenkymmentä vuotta myöhemmin kohteliaan epäsuorasti samaan vikaan kirjoittaessaan uusien yhteiskuntatieteellisten tutkimusotteiden tarpeesta.

Kuten sosiologialta myös taloustieteeltä on syytä odottaa sellaisia innovaatioita, jotka edesauttavat ratkaisuja viimeaikaisten rakennemuutosten aiheuttamiin pulmiin. Käsittäkseni tämä edellyttää huomattavasti enemmän yhteistyötä eri yhteiskuntatieteiden välillä kuin mitä tähän saakka on harjoitettu. (Allardt 1997.)

Työelämän tutkimuksen kannalta 1960-luvun ilme oli muutenkin kiinnostavan ristiriitainen. Merkittäviä tutkimuksia ilmestyi melko vähän, mutta yhteiskunnassa tapahtui sitäkin enemmän. Kun vuonna 1962 henkilöautot oli vapautettu tuontisäännöstelystä, moni tavallinen kansalainenkin pystyi hankkimaan käyttöönsä himoitun kulkuneuvon. Maan teollistuminen eteni ripeästi ja työvoiman saatavuudesta ja tarjonnasta tuli poliittinen kysymys. Suuri muutto maaseudulta asutuskeskuksiin kiihtyi, mutta ei kuitenkaan pysähtynyt rajojen sisään. Suuntana oli usein Ruotsi. Suomessa vilkultiin yhä tiiviimmin kansainvälisiin virtauksiin, joita muun muassa OECD välitti.

Vuosikymmenen puolivälissä säädettiin pakollinen sairausvakuutus ja 40-tuntinen työviikko. Silloin toteutettiin myös peruskoulu-uudistus. Julkisessa keskuste-

lussa alueelliset kasvuerot näkyivät entistä useammin. Työelämän suhteiden kysymykset otettiin ensimmäistä kertaa vakavasti esille työpaikoilla. Joitakin vuosia aikaisemmin julkaistuilla sosiologisilla tutkimuksilla työelämän ilmiöistä oli oma vaikutuksensa. Yhtenä selityksenä saattoi myös olla, että ammattijohtajuus oli tullut oleelliseksi osaksi työpaikkojen hallintokäytäntöjä. Poliittisen jargonin tasolla työväensuojelusta alettiin vähitellen siirtyä työsuojeluun. Kelan kuntoutustutkimusyksikkö perustettiin. Tällaiset uudistukset raivasivat henkistä ilmapiiiriä tulevalle työolainsäädännön uudistamiselle. Työnantajat ja ay-liike kohensivat rooliaan politiikan tekijöinä. Muitakin rintamalinjoja rakennettiin. Marxilaiset tulkinnat alkoivat värittää keskusteluja. Opiskelijat alkoivat liikehtiä ja vaatia demokratiaa oppilaitoksiin. ”Mies ja ääni” soi kauniisti monien poliitikkojenkin korvissa. Soräänisten kuoroa johti kokoomus. 1968 oli merkittävä vuosi paitsi maailmalla myös kotimaassa.

Työelämän tutkimuksen kannalta merkitystä oli sillä, että tiedepolitiikka pantiin uuteen uskoon 1960-luvulla. Käänteen voi sijoittaa vuosikymmenen puoliväliin. Silloin Tampereen yliopiston rehtori Paavo Koli esitti yliopiston avajaisissa kriittisiä huomautuksia suomalaista tiedemaailmaa hallitsevasta oligarkiasta. Tällä hän tarkoitti Helsingin yliopiston tiettyjen professorien muista piittaamatonta toimintaa tiedepolitiikassa. Huomiota herättivät lehdistösanailut Kolin ja rehtori Pentti Renvallin välillä. Kolin tulilinjalta oli sittemmin myös korkeakouluneuvoston puheenjohtaja Oiva Ketonen. SDP:n vaalivoiton jälkeen vuonna 1966 nimettiin kansanrintamahallitus. Sitä johti Rafael Paasio ja opetusministeriksi tuli Reino Oittinen. Oittinen alkoi uudistaa myös tiedepolitiikkaa ja käyttää siinä apuna valtion tiedeneuvostoa ja erityisesti sen työvaliokuntaa. Tärkeä rooli oli ministeriöön perustetulla korkeakoulu- ja tiedeosastolla, jonka johtoon nimitettiin Jyväskylän yliopiston rehtori, psykologian professori Martti Takala.

Takala (1968) valmisti sittemmin käänteentekeväksi arvioidun muistion valtion tiedeneuvostoa varten. Muistiossa kiinnitettiin huomiota tarpeeseen uudistaa Suomen Akatemian tieteellisten toimikuntien rakennetta ja työskentelyä, laatia erityisiä runko-ohjelmia tutkimukselle ja määritellä niiden lisäksi tiettyjä määräaikaisia painoalueita. Yksittäisten tutkijoiden tukemisen lisäksi tuli vahvistaa erityisesti tutkimusryhmien rahoitusta. Rivien välistä saattoi myös lukea kritiikkiä tieteellisen tutkimuksen vanhaa professorivaltaista hegemoniaa kohtaan. Tiedeneuvosto antoikin rahoitusjärjestelmän uusimisen akatemian keskustoimikunnan tehtäväksi. Muutos käynnistyi, kun valtioneuvosto teki presidentti Urho Kekkosen voimakkaalla tuella päätöksen, jolla vanha Suomen Akademia lakkautettiin ja tilalle perustettiin uusi Suomen Akademia.

Takalan muistiossa ei yksilöity tiettyjä painoalueita eikä siinä ollut erikseen mainittu työelämän tutkimusta. Puhuttiin vain yleisesti tieteen pääaloista. Sen sijaan hengeltään se noudatti OECD:n suuntaviivoja, joista päällimmäisenä näytti olleen huoli tutkimuksen hajanaisuudesta, heikosta suunnittelusta ja vähäisestä tuottavuudesta. Nehän ovat huolenaiheita, jotka soveltuvat mille vuosikymmenelle hyvänsä. Kun uusi tieteen keskustoimikunta jatkoi vuosina 1971–1972 runko-ohjelman valmistelua tiedeneuvoston ohjeiden mukaisesti, työelämän tutkimus oli mukana. Painoaluerahoitus lähti kuitenkin vain vaivoin liikkeelle, sillä monissa toimikunnissa tämän rahoitusmuodon pelättiin kaventavan toimikuntien vaaliman perustutkimuksen osuutta.³

Työelämän ja työsuojelun pitäminen ohjelmassa oli paljolti muutamiin yhteiskuntatieteellisen toimikunnan jäsenen ansiota, jotka osallistuivat tuolloin eri tavoin yleisdemokraattiseen kansalaiseskusteluun (mainittakoon puheenjohtaja Kettil Bruun ja Antti Eskola). Osallistuin silloisen tutkimusryhmäni toisen vetäjän Jeddi Hasanin kanssa muutamiin taustaneuvotteluihin, joita mainitut toimikunnan jäsenet olivat järjestäneet. Jos pitäisi kuvata lyhyesti tuon ajan henkeä, voisin yhtyä professori Ilkka Heiskaselta peräisin olevaan luonnehdintaan 1970-luvun ”superideologioista”. Näitä olivat: tieteen julkisuus, sen kansanvaltaisuus, väestön valtaenemmistön tarpeiden huomioon ottaminen, välinearvo ja arvosiidonaisuus (Immonen 1995; Pohls 2005). Voimakkaimmin nämä artikuloitiin noiden vuosien kansanrintamapuolueiden ohjelmissa, erityisesti sosialidemokraattien piirissä. SDP:n ohjelmallisena tavoitteena oli muun muassa pyrkiä demokraattiseen sosialismiin myös tieteen saralla. Ei ole ihme, että omassa muistikuvissani yksi tuon ajan iskevimmistä slogaaneista oli: tiede tuotantovoimana. Siinä hengessä itekin tutkijauraani aloittelin. Ideologinen asetelma Suomessa muuttui vähitellen SDP:n käännettyä kurssiaan Kalevi Sorsan tultua puheenjohtajaksi 1970-luvulla. On mielenkiintoista havaita, että 1960-luvun tapahtumilla ja 1970-luvun käänteellä on yhtymäkohtia uusimpiin puheenvuoroihin niin sanotusta tietokapitalismista ja siitä, miten yliopistot pyritään saamaan entistä tiukemmin uusliberalistisen kontrollin alaisuuteen (ks. Patomäki 2007; Vähämäki 2007).

Työelämän tutkimuksen kannalta akatemiauudistus oli siinä mielessä merkittävä, että keskustoimikunnan jatkovalmisteluun tullut painoalueohjelma sai varaslähdön, koska toimikunnat alkoivat rahoittaa muutamia hankkeita tulevilla painoalueilla jo vuonna 1972. Tällaisia olivat esimerkiksi demokratian ja tasa-arvon TANDEM ja DETA, kansanterveyden Pohjois-Karjala sekä

työelämän METELI. Huolimatta siitä, että työelämän tutkimuksen painoalueen osuus kaikista painoaluevaroista oli yleensä pieniin (alussa 8 %), sen merkitys tieteenhaaran kehittämiselle oli varsin tärkeä. Kun akatemian runko-ohjelma uudistettiin vuonna 1974, kaikille painoalueille valittiin oma jaosto sekä sihteeri. Muutamat jaostoista itsenäistyivät myöhemmin omiksi toimikunnikseen, kuten tapahtui ympäristötieteen kohdalla. Työelämän tutkimus sen sijaan ei tähän statukseen yltänyt. Luultavasti sellaisen hankkeen toteutumista ei vakavasti edes ajateltu, niin raivoisia poliittisia hyökkäyksiä tämän alueen tutkimukseen 1970-luvulla kohdistettiin.

On oikeastaan ihme, että työelämän yhteiskuntatieteellinen tutkimus ei silloin kokonaan kuihtunut. Demokratian ja vallan tutkimus kuitenkin loppui kuin seinään. Arvailen, että useassa ministeriössä pidettiin poliittisesti tärkeänä työelämän painoalueen säilyttämistä Akatemian ohjelmassa. Työhallinnon ja työläinsäädännön uudistaminen olivat vuosikymmenen kovimpia poliittisia köydenvetoja. Tieteentekijöinä tartuimme köyteen ja huomasimme pian olevamme miltei köyden jatkona. Vasta myöhemmin käsitimme, että olimme – osittain omaa syytämme – keskellä yleispoliittista riepottelua.

Työtieteet, koulutus ja työn tutkimuksen instituutti

1970-luvun lehdistö iski Tampereen yliopistoon kaikkia mahdollisia punasävyä leimoja. Kun mieltii 1960-luvun lopun ja sitä myöhempääkin opiskelija-aktivismia, samantapaisia luonnehdintoja olisi hyvin voinut käyttää myös monista muista opinahjoista. Tampere oli kuitenkin siinä mielessä jo historiallisesti erikois-asemassa, että se perustettiin Helsingistä siirretyn Yhteiskunnallisen korkeakoulun juurille, aluksi tosin yksityisenä yliopistona. Tamperelainen yliopisto vaikutti opiskelijaproletaarin kapinapesäkkeeltä varsinkin pääkaupunkikielisiin tuomioissa, joita paikallinen valtahehti halukkaasti säesti.

Tekstini kannalta Yhteiskunnallisella korkeakoululla on kuitenkin toinen merkitys, sillä sen sisällä toimi jo ennen Tampereelle siirtymistä myös tutkimuslaitos, Yhteiskunnallisen korkeakoulun tutkimuslaitos (esim. Nieminen 1957). Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen organisointia koskevasta 1960-luvun lähteistä ei eteeni ole osunut mainintoja, että tälle laitokselle olisi ajateltu jotain kansallista tehtävää. Sen harrastama tutkimus ei ehkä ollut riittävän akateemista Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan edustajien mittapuiden mukaan. Korkeakoulun muutettua Tampereelle ja kas-

3 Näyttää siltä, että painoaluetutkimuksen tulo Suomen Akatemian ohjelmaan liittyy välittömästi kysymykseen sektoritutkimuksen ja perustutkimuksen kontrollista. Yliopistojen edustamat (professorivaltaiset) toimikunnat vastustivat opetusministeriön vahvasti ajamaa tiedepolitiikkaa.

vetua oikeaksi yliopistoksi, myös tutkimuslaitoksen asema muuttui. Siitä tuli Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos (nyttämmin Yhteiskuntatutkimuksen instituutti) ja vähitellen myös merkittävä toimija kansallisesti. Sillä on ollut mielenkiintoinen rooli myös työelämän tutkimuksen kannalta.

Tulkoon tässä kerrotuksi muutama sattumus. Toimissani 1980-luvulla Tampereen yliopiston kansanterveystieteen laitoksella, tulin kerran valituksi tutkimuslaitoksen johtokuntaan. Askartelin silloin työtieteen käsitteen parissa. Olin saanut selville, että työtiede (ergologia tai ergonologia) oli mainittu jo varhain eräässä vähän tunnetussa puolalaisessa julkaisussa (Jastrzebowski 1857; Kirjonen 1984). Käsitteen sisältö jäi askarruttamaan ja aloin käyttää sitä eri yhteyksissä pohiessani oppilani tulevaisuuden suunnitelmia.

Merkintöjä päiväkirjasta vuodelta 1984

10.12.1984 pidettiin Oulun yliopistossa Työtieteen päivät, joiden primus motor oli työpsykologian apulaisprofessori Johan Weckroth, joka toimi maan ainoassa Työtieteen laitoksessa (sittemmin osa prosessiteknikan osastoa). Päivien teemoina olivat muun muassa alan koulutus, tutkimus ja tiedepolitiikka. Seminaarin toisen päivän kiinnostavin keskustelu koski työtieteen käsitettä ja sen alaan mahdollisesti rakennettavaa kansallista yhteistyötä.

Kävi ilmi, että työtieteellä on monta kummaa, on kansantaloustiede, liiketaloustiede, tuotantotaloustiede ja on työpsykologia, työn sosiologia, työpolitiikka, työläketiede, ergonomia sekä vielä muitakin. Kaikki ovat yhtä kaukana tai lähellä jotain työtieteellistä ydintä, jota on vaikea määritellä. Vallitsevana tunnelmana oli innostunut pyrkimys löytää yhteisiä linjoja. Keskusteltaessa alan yliopistokoulutuksesta esitin omasta puolestani, että lähdetäisiin liikkeelle yhteisvoimin toteutettavan työtieteellisen koulutusohjelman rakentamisesta, missä voisi olla painoituksiltaan eriytyviä haaroja. Otin esimerkiksi työsuojelupainotteisen mallin, jota olimme valmistelleet. Herättihän se keskustelu. Opetusministeriön edustajan Keijo Mäkelän puheenvuoro asiasta ei kuitenkaan ollut kovin rohkaiseva. Hän luetteli lukuisia seikkoja, joiden on yleensä todettu estävän tieteenaloja läpileikkaavien hankkeiden toteutumista. Joka tapauksessa hän arveli, että korkeakouluneuvosto tulee ottamaan tähänkin asiaan kantaa lähiaikoina.

Omassa työyksikössäni Kansanterveystieteen laitoksella oli samana vuonna käyty myös neuvotteluja työläketieteen erikoislääkärikoulutuksen saamisesta Tampereelle. Työterveyslaitoksella oli näitä kaavailuja tehtäessä ratkaiseva valtakunnallinen asema partnerina. Koska arvelimme, että myös yleisen työtieteellisen koulutusohjelman läpimenossa yhteistyö laitoksen

kanssa olisi hyödyllistä, pyrimme neuvotteluihin. Kävin näitä keskusteluja muun muassa pääjohtaja Jorma Rantasen kanssa. Hän näki koulutustarpeen pelkästään terveydenhuollon henkilöstön erikoistumiskoulutuksen näkökulmasta, joka meidän kaavailuissamme oli vain yksi osa-alue. Sen osalta kollegani työterveyden professori Jeedi Hasan oli vaikea henkilö, koska Rantasen mukaan spesialiteettineuvottelukunta ei hyväksyisi häntä tentaattoriksi. Eri asia olisi, jos tiedekuntaan voitaisiin saada työterveyshuollon uusi oppituoli, jonka haltija sitten kelpaisi neuvottelukunnalle.

Olin ottanut neuvotteluissa varovaisesti esille myös toisen ajatuksen, jolle olin antanut työnimeksi ”Tampereen yliopiston työelämän tutkimus- ja kehittämisskeskus”. Hahmottelin sitä Rantaselle tieteiden välisenä yksikkönä, jonka kumppaneiksi olisi tarjolla useita toimijoita alueterveyslaitoksen lisäksi: Työsuojeluhallitus, Teknillinen korkeakoulu, UKK-instituutti ja paikalliset kunnat. Rantanen ei ollut ajatuksesta kovin innostunut, mutta lupasi puhua tahollaan asiasta. Minun oli määrä keskustella sekä erikoistumiskoulutuksesta että tutkimuslaitosta koskevasta kysymyksestä professori Seppo Randellin kanssa. Yliopiston johto näyttikin nopeasti vihreää valoa jatkosuunnittelulle. Randellin kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta valmistelin vielä ennen joulua alustavan perustelupaperin, joka sai konkreettisen muotonsa tammikuussa 1985. Samalla olin pyrkinyt selvittämään, mitä työministeriön Timo Kauppinen pöydällä kehittyi. Tiesimme nimittäin, että hän oli tehnyt joitakin aloitteita Työelämän instituutin perustamiseksi ministeriön alaisuuteen. Työelämän suhteiden neuvottelukunta oli tiettävästi käsitellyt myös asiaa lukuisia kertoja. Mitään täsmällistä tietoa siltä suunnalta ei kuitenkaan herunut.

Merkintöjä päiväkirjasta vuodelta 1985

Tammikuun lopulla istuin palaverissa Randellin kanssa Attilan kahviossa, jonne hän oli kutsunut myös Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen johtajan professori Yrjö Littusen. Pohdimme työelämän tutkimuksen järjestelyä lähinnä kysymyksenä, joka tuotaisiin esille osana tutkimuslaitoksen organisaation muutosta. Keskustelu jäi yllättävän lyhyeksi, sillä Littunen totesi yhtäkkiä asian olevan kypsä eteenpäin vietäväksi ja häipyi paikalta ilman, että ehdimme sopia jatkotoimista. Kysymys laitoksen organisaation muuttamisesta oli Littuselle syystä tai toisesta arka asia. Kuulin myöhemmin laitoksessa tutkijana toimineelta Pertti Suhoselta, että organisaation uudistamisen tarpeesta oli puhuttu useita kertoja aiemminkin ilman tuloksia. Randell tutkimuslaitoksen johtokunnan puheenjohtajana otti nyt laitoksen organisaatorakenteen uudistamisen ylimääräisenä asiana esityslistalle kokouksessa 31.1.1985. Siinä uudistus, mukaan lukien työelämän tutkimusyky-

sikön asema, jäi johtajalle valmisteltavaksi helmikuun loppuun mennessä. Asia ei kuitenkaan edennyt toivottulla nopeudella, sillä muistinpanoissani ei ole vuoden 1985 alkupuolelta mitään lisämerkintöjä, että se olisi ollut keskustelujen kohteena.

Jahkailuun kyllästyneenä olin jatkanut kollegani Tuula Heiskasen kanssa vireillä olleen koulutuksen suunnittelua. Ajatuksemme olivat täsmentyneet ja tähtäsivät nyt valtionhallinnon ammattilaisten työtieteellisesti orientoituvan täydennyskoulutusohjelman aloittamiseen. Yhteistyökumppaneiksi olimme saaneet Valtionhallinnon kehittämiskeskuksen, Työvoimaopiston sekä yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen. Samaan aikaan jatkoimme myös vuoropuhelua alue-työterveyslaitoksen kanssa. Keskustelu jatkui vuoden lopulla, jolloin sekä Työterveyshuollon evaluaatioseminaarissa että Sosiaalilääketieteellisen yhdistyksen työterveyshuollon kehitysnäkymiä koskevassa keskustelutilaisuudessa pääalustajana toimi pääjohtaja Jorma Rantanen. Työterveyshuollon organisoimien erinomaisuutta korostaneissa alustuksissa työtieteellisellä tai sitä sivuavalla koulutuksella ei ollut sijaa. Tulkitsimme olevamme kilpailija, vaikka näin ei julki lausuttu. Tilanteen selvittyä jatkoimme oman ohjelmamme suunnittelua ja saimme siihen erillisen määrärahan opetusministeriöltä. Tämä hanke eteni niin, että koulutukseen saatiin valituksi osallistujat keväällä 1986. Suunnitteluryhmän sihteeriksi palkattiin melkoinen tietopankki, Pekka Kämäräinen. Tukenamme oli eri laitoksilta koottu tutkijaryhmä. Kämäräisen ansiota oli, että pystyimme melko nopeasti hankkimaan mielenkiintoisia kansainvälisiä malleja työtieteellisistä koulutus- ja tutkimusohjelmista (TaY 1987).

Merkintöjä päiväkirjasta vuodelta 1986

Päiväkirjani mukaan olin ollut vaikuttanut helmikuussa 1986 pidetyn Jyväskylän Talven esityksistä, jotka käsitelivät yhteiskunnallisia muutoksia, erityisesti porvarillisen uusliberalismin vahvistumista Britanniassa ja vähitellen myös Pohjoismaissa. Alustajien lista oli mainio: Sakari Hänninen, Kai Ilmonen, Ian Gough (1979), Jorma Sipilä ja Vappu Taipale. Jo tuolloin he osasivat tehdä mitä osuimmat arviot tilanteesta. Lainaan muistiin kirjoittamaani Jorma Sipilän päätelmää sen jälkeen kun hän ensin oli ruoskinut ay-liikettä, puolueita ja harjoitettua sosiaalipoliittikkaa: ”Edessä on hajoava kehitys. Ellei aatteita ole tai tule, ei yhtenäisyyttä synny.”

Muutkin alustajat olivat käsitelleet yhteiskunnan henkiseen ilmapiiriin vaikuttavia kysymyksiä. Hänninen puhui henkisestä johtajuudesta, Ilmonen kulutukseen liittyvästä vallankäytöstä, Taipale yhteiskunnallisesta uusjaosta ja Gough thatcherismista. Alustajien evästyksiset olivat vahvoja. He pystyivät jo silloin tuoreeltaan näkemään, mitä vakavia ongelmia uusliberalismin vahvis-

tuminen ja laaja yksityistäminen tulisivat aiheuttamaan.

Sivuhyppäyksenä on syytä mainita Yhteiskuntapoliittikkaa ja yhteiskunnallisia palveluja tukevan tutkimuksen edistämistä (YPP) koskeneen mietinnön (Valtion tiedoneuvosto 1981) arviointiseminaari. Vuoden 1986 maaliskuussa pidetyssä seminaarissa todettiin useissa eri yhteyksissä, että vanha kysymys sektoritutkimuksen ja yliopistotutkimuksen suhteesta on edelleen vailla vastausta. Jopa OPM:n kansliapäällikkö Jaakko Numminen kritisoi tilannetta mainiten muun muassa, että keskimäärin arvioiden tutkimuslaitosten rahoitus oli kasvanut samalla kun yliopistojen jäänyt jälkeen. Samalla hän heitti ilmaan ajatuksen, että Sitra voisi ehkä tulla kysymykseen työelämän tutkimuksen rahoittajana. YPP-tutkimus ei saanut silloin eikä myöhemminäkään poliitikkoja liikkeelle. Aihe oli ollut kuuma aina 1960-luvulta lähtien ja sama tilanne näytti jatkuvan.

Merkintöjä päiväkirjasta vuodelta 1987

Työtieteitä koetettiin viedä eteenpäin konkreettisesti vielä tammikuussa 1987, jolloin opetusministeriössä pidettiin neuvottelu, miten ajateltu koulutus voitaisiin parhaiten organisoida ja miten tutkimus tulisi siihen assosioida. Neuvottelun pohjana oli tekemämme suunnitelma (TaY 1987). Keskustelu velloi merkintöjeni mukaan sinne tänne ilman, että tilanne olisi selkiytynyt. Markku Linnan yhteenvedo piti sisällään neljä järjestelyn vaihtoehtoa, joista Tampereen yliopiston tulisi itse valita. Ne olivat Täydennyskoulutuskeskus, Kansanterveystieteen laitos, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos tai erillinen (uusi) yksikkö. Suunnitelma tulisi saada valmiiksi vielä saman kevään aikana.

Keskustelu työelämän tutkimuksesta laajeni tuona keväänä, kun työelämän suhteiden neuvottelukunnan pääsihteerin Timo Kauppinen ja STTK:n Jorma Reinin organisoima laaja keskustelutilaisuus pidettiin Finlandia-talossa 5.5.1987. Puheenvuorot oli pyydetty muun muassa eri ministeriöiltä, Suomen Akatemialta, kaikilta työmarkkinajärjestöiltä, Työsuojelurahastolta, yliopistoilta, tutkimuslaitoksilta ja tiedepoliittisilta järjestöiltä. Olin itse mukana kahdessa roolissa. Yhtäältä olin työelämän tutkija ja toisaalta Suomen Akatemian painoaluejaoston edustaja. Tilaisuudesta tuli mielenkiintoinen, joskaan ei sillä tavalla asiaa edistävä kuin olin toivonut. Muistiinpanoistani käy ilmi kaksi mielenkiintoista kannanottoa. Sekä SAK (Jyrki Helin) että STK (Mikko Hurmalainen) torjuivat selväsanaisesti minkäänlaisen uuden työelämän tutkimuslaitoksen perustamisen. Sanavalinnat eivät olleet identtiset, mutta ajatuskulku oli. Ministeriöiden edustajat sen sijaan olivat enemmän tai vähemmän myönteisiä uuden laitoksen suhteen. Työterveyslaitoksen kielteinen kanta tuli niin ikään selväksi. Puhuin tilaisuuden jälkeen Reinin kanssa kokouksen annista, joka meidän molempien mielestä oli ristiriitainen. Päädyimme siihen, että joka

tapauksessa jonkinlaisen vahvan kansallisen tutkimus-yhteisön aikaansaaminen olisi välttämätöntä. Asiaa olisi vietävä eteenpäin. Työministeriössä pantiinkin nopeasti toimeksi ja alettiin määrätietoisesti tukea työelämän tutkimusta. On todennäköistä, että jopa Työsuojelurahaston perustaminen parin vuoden kuluttua sai syytekeitä tämän tilaisuuden keskusteluista.

Suunnitelmat alkoivat edetä myös Tampereella. Kesäkuun alussa 1987 pidettiin neuvottelu sosiologian laitoksella. Koolla oli runsaasti alan tutkijoita usealta eri laitokselta. Parhaana vaihtoehtona tuotiin esille erityisen osaston tai yksikön perustaminen Yhteiskuntatieteellisen tutkimuslaitoksen yhteyteen. Sain Randlellin aisaparina tehtäväkseni sitä koskevan esityksen tekemisen. Esitys valmistui 8.6.1987, minkä jälkeen se lähetettiin yliopiston hallitukselle. Esitys sai toteutuksensa vuonna 1988, kun Työelämän tutkimuskeskus perustettiin. Antti Kasviolla ja Pertti Järvisellä sekä muilla keskuksen johtokuntaan valituilla henkilöillä oli sittemmin merkittävä rooli laitoksen toiminnan linjaamisessa. Yhteistyökumppaneiden ääntä käytti muun muassa Tampereen kaupunginjohtaja Pekka Paavola.

Oma osuuteni näissä hankkeissa oli tällä välin muuttunut, sillä olin saanut nimityksen professuuriin Jyväskylän yliopistossa 1986. Työelämän tutkimuksen edistämisen kannalta sillä oli sekä kielteisiä että myönteisiä vaikutuksia. Virkatehtävät sitoivat minua kokonaan toisenlaisiin hankkeisiin kuin aikaisemmin, mutta toisaalta sain erinomaisen tilaisuuden rakentaa siltoja Jyväskylän ja Tampereen välille (nythän taas yhteistyökuvioita rakennetaan uudelleen). Jatkoin nimittäin jonkin aikaa myös Tampereella toimimalla vasta perustetun tutkimuslaitoksen tukijoukoissa. Tilanne oli silläkkin tavalla mielenkiintoinen, että Tampereen jähkaillessa jyväskyläläiset tutkijat (kanssani mm. Raija Julkunen, Ulla Kinnunen, Tuomo Nenonen, Jouko Nätti, Isto Ruoppila) olivat alkaneet kehittää monitieteisen Työelämän tutkimusyksikön perustamista Jyväskylään. Toiminnan organisoitua koskevia neuvotteluja käytiin runsaasti ja niiden pohjalta yksikkö käynnistettiin varsin ripeästi. Hallintoviraston 17.10.1986 asettama johtoryhmä sai suunnitelmansa työelämän tutkimuksen organisoimiseksi Jyväskylän yliopistossa valmiiksi vajaan vuodessa (JY 1987).

Valta ja raha kulisissa

Työelämän akateeminen tutkimus sai 1970-luvulla siinä mitassa kielteistä huomiota julkisuudessa, ettei se ole siitä selvinnyt oikein vieläkään. Mahdollisesti tämä liittyy siihen, että yhteiskunnallista vallankäyttöä koskevaa empiristä tutkimusta on muutenkin 1980-luvulta lähtien tehty melko niukasti. Niukkuutta on kyllä myös työorganisaatioiden johtamista, ideologioita ja käytäntöjä käsittelevän tutkimuksen alueella. Työelämän tutkimushan on lähes aina vallan tutkimusta.

Havaintojeni mukaan vuonna 2006 alkaneessa Suomen Akatemian kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen toimikunnan Valta-ohjelmassa on vain kaksi työelämän vallankäyttöä edes jollain tavalla sivuavaa tutkimushanketta. Kun ministeri Johannes Koskinen oli vuonna 2005 avaamassa työseminaaria, joka käsittelee tulossa olevan ohjelman sisältökysymyksiä, hän viittasi yli 30 vuoden takaisiin tapahtumiin. Hän valitteli sitä, että vallan tutkimista tai edes siitä puhumista ovat näihin päiviin vaikeuttaneet 1970-luvun kampaillut yhteiskunnallisesti tärkeisiin aiheisiin kajoneiden tutkimusten merkityksestä ja vaikutuksista. Linaan ulkomuistista puheen yhtä kohtaa: ”Suomessa on vallinnut 1970-luvun henkinen krapula”. Olkoon vasemmiston krapulaa tai muuta vapinaa, kansanrintamahallitusten superideologiat olivat seuraavina vuosikymmeninä vaihtuneet kilpailukykyhuumaksi. Kun oikeisto hallitsee tiedotusvälineitä eli ”puhuntaa”, se jakelee luovia ideoita sen avulla. Vasemmistolle jää vain peesaajan osa. Näin asiaintilaa luonnehti Sakari Hänninen Jyväskylän Talvessa jo vuonna 1986. On mielenkiintoista nähdä, saammeko uusia avauksia Suomen Akatemian vuoden 2008 alusta käynnistävän Työn ja hyvinvoinnin tulevaisuus -tutkimusohjelman hankkeista. Historia panee epäilemään.

Yliopistoissa tehtävän tutkimuksen niukkuus tai alennustila oli mahdollisesti seurausta jonkinlaisesta krapulasta, mutta työelämän tutkimuksen osalta toisesta ilmiöstä: rahapulasta. Omien kokemusteni perusteella poliittinen irtiotto aikaisemmista ajattelumalleista alkoi terävoitua 1980-luvulla sillä tavalla, että rahoituksen painopisteitä siirrettiin. Lisää rahaa tuli muun muassa sektoriviranomaisille kuten TM:lle ja STM:lle, Työsuojelurahastolle, TEKES:ille ja eri tutkimuslaitoksille, mutta ei yliopistoille.

Tyypillistä ajalle oli, että valtionvarainministeriö käynnisti uusliberalismin mallien mukaan useita hankkeita (mm. julkisen sektorin tehottomuudesta). Muut ministeriöt seurasivat esimerkkiä. Työministeriössä alettiin olla kiinnostuneita organisaatioiden tutkimus-avusteisesta kehittämisestä. Tutkijat tekivät suunnitelmia teemoista, joille näytti heruvan rahaa. Olihan tutkijankin elettävä. Helsingin yliopistossa elämäntyönsä tehnyt professori Heikki Ylikangas (2007) kirjoitti äskettäin, että 1970-luvun korkeakoulujen auktoriteetin heikkenemisen syinä olivat poliittisten virkanimitysten yleistyminen sekä tutkimuksen rahoituksen valuminen elinkeinoelämän ylläpitämiin tai ministeriöiden välittömästi kontrolloimiin tutkimuslaitoksiin. Ylikankaan kanssa voi olla yhtä mieltä ainakin hänen toisesta väittämästään. Yliopistot olivat 1970-luvulta lähtien vähitellen menettäneet arvoaltaansa ja asemaansa. Tämä näkyi myös resursoinnin niukkuutena. On kuitenkin syytä todeta, että korkeakoulujärjestelmän kansanvaltaistaminen oli 1960-luvun poliittisen kään-

teen yksi tavoite. Myöhemmin harjoitetun politiikan seurausta on ollut järjestelmän rahoitusratkaisujen yliopistotutkimusta syrjivä luonne. En ole ainoa, jonka mielestä tiedepolitiikan ohjausvaltaa on siirtynyt aivan liikaa sektoriviranomaisille. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tekijöiden eriseuraisuus ja hajanaisuus on tietysti yksi selittäjä.

Laskemalla asioita yhteen 1970-luvun tapahtumista alkaen, voi hyvin todeta, että työelämän tutkimuksen tulevaisuus oli korkealta ohjattua. Tällä tarkoitan sitä, että alkuun kansanrintaman ja erityisesti sosiaalidemokraattien ajamien tieteen kansanvaltaistamisen periaatteiden aika meni nopeasti ohi 1970-luvun kommunismin uhkaa koskevan vainoharhaisuuden vuoksi. Asetelma sekoittui (tai sekoitettiin) vanhaan kiistaan sektoritutkimuksen ja yliopistotutkimuksen painotuksista. Suurta osaa yliopistotutkijoista voitiin näissä asetelmissa pitää enemmän tai vähemmän epäilyttävinä radikaaleina. Heille voitiin antaa vain tarkasti valvottua rahoitusta. Oman vahvan tutkimuslaitoksen aikaansaaminen oli poissa laskuista.

Erityisen mielenkiintoiselta tässä suhteessa näyttää Työterveyslaitoksen, tarkemmin sanoen sen pääjohtajan Jorma Rantasen rooli. Hänet valittiin – ehkä yllättäen Akatemian nuoremman tutkijan tehtävästä – laitoksen johtoon Martti Karvosien jälkeen vuonna 1974. Rantanen oli sitten vuosina 1974–1976 myös Suomen Akatemian lääketieteellisen toimikunnan jäsen ja sittemmin mukana monissa sitä tärkeämmissä työelämän tutkimusta ohjanneissa toimitelmissä. Kun muistaa, että Työterveyslaitos oli hallinnollisesti työmarkkinaosapuolten valvonnassa, voi todeta myös, että kuka tahansa ei tämän laitoksen johtoon voinut kelvata. Olen edellä kuvannut pieniin esimerkeihin, mikä Rantasen merkitys Tampereelle ajatellun työelämän tutkimuslaitoksen alkukeskusteluissa oli. On ymmärrettävää, että hän oman laitoksensa etujen ajajana tulkitsi muut hankkeet kilpailijoiksi samoista rahoista, joiden varassa Työterveyslaitos paljolti toimi. Mutta oletan, että tämä on vain osaselitys. Rantasen näkemykset työelämän tutkimuksesta eivät yleensäkään painottaneet yhteiskuntatieteellistä tutkimusta – vain lääketieteellä, joskus ehkä psykologialla – oli merkitystä.

On mielenkiintoista, että vasta Rantasen siirryttyä eläkkeelle, Työterveyslaitokseen on perustettu erityinen yhteiskuntatieteellisesti orientoituvaa yksikkö. Ryhmä on aloittanut ennakkoluulottomasti kokeneen tamperelaisen tutkijan, Antti Kasvion vetämänä. Ja hyvä niin – terveysparadigman kulisissa ehkä sosiaalinenkin myy hyvin ideamarkkinoilla.

Lopuksi

Suomea on pidetty yhtenä työsuojelututkimuksen kärkimaista maailmalla. Jotain on silti vialla. Niitäkään työelämän ja tuotantotavan muutoksen raskaista hai-

toista kertovista tutkimustuloksista, joita on toistuvasti saatu, ei ole pystytty levittämään työpaikoille. Viimeaikaiset keskustelut ovat selvä osoitus tästä (esim. Siltala 2007). Asioiden tilaa on senkin vuoksi vaikea ymmärtää, että vankkoihin aineistoihin tukeutuvat tarkastelut ovat kertoneet samoista tosiasioista jo pitkään (esim. Julkunen ym. 2004; Lehto & Sutela 2004; Lehto ym. 2006).

Ovatko työelämän ongelmista kirjoittavat yhteiskuntatieteilijät epähenkilöitä, joita ei pidä kuunnella? Työterveyslaitoksesta lähtenyt sanoma työntekijöiden mittauksista on pääosin ollut sama. Kun kärjistää hie-man, voi kuitenkin väittää, että Työterveyslaitoksen edustama yksilökohtaisiin haittoihin (stressin ja sairauksien diagnosointi) keskittyvä lähestymistapa on sopinut ”parteilta”. Sen tuloksia on ollut helppo tulkita. Kuten aikoinaan 1930-luvun Safety first -ideologiassa, vikaa on haettu yksittäisestä ihmisestä, ei niinkään rakenteista eikä etenkin valtarakenteista. Suomeen ei ole päässyt kehittymään työelämän kokonaisvaltaisen tutkimuksen perinnettä. Tuloksena ei useinkaan ole tieteellisesti kiinnostavia avauksia. Suuri osa tutkijoiden aherruksesta on ollut tiukasti rajattua tavoitetutkimusta, hyvässä ja huonossa mielessä. Vahvat palvelututkimuksen alueet kuten työterveys ja työelämän yhteistyö ovat tällä filosofialla pysyneet hyvin näkyvillä (Kirjonen 1990). Tutkija on tehnyt sellaista tutkimusta, jolle on löytynyt maksaja.

Rahoitettavien projektien valinnan kriteereitä ei ole helppoa selvittää. Onko mahdollista, että kriteerit ovat olleet samantyyppisiä kuin mitä Työsuojelurahaston hallituksen kerrotaan soveltaneen: mikäli ”partit” olivat erimielisiä jostakin tutkimussuunnitelmasta, sitä ei rahoitettu? Konsensus-ideologia voitti. Vakava kysymys kuuluu, ovatko työelämän tutkimuksen käsikirjoittajina 1970-luvulta lähtien olleet vain työmarkkinaosapuolet tai niitä lähellä olevat poliittiset tahot. Yliopistoille ja korkeakouluille näyttää jätetyn vain avustajan rooli. Jyväskylän yliopistossa 1980-luvun loppupuolella aloittaneen (ja sittemmin lopetetun) työelämän tutkimusyksikön johtoryhmä totesi alan tilannetta käsitellessään, että tutkimuksen tarve oli mitä ilmeisin, mutta voimavaroja puuttui. Myöskään aloitteet yhteiskuntatieteellisesti painottuneen työelämän tutkimusyksikön perustamiseksi eivät olleet tuolloin toteutuneet. ”Taustana ovat paitsi rahoitukselliset myös valtapoliittiset ja ideologiset esteet” (JY 1987, 11).

Millaista sitten vallitseva ideologia on ollut? Yksi mahdollinen vastaus löytyy äskettäin ilmestyneestä Heikki Patomäen kirjasta ”Uusliberalismi Suomessa” (2007). Sen yhtenä ilmentymänä on ollut kirjoittajan mukaan globaalien rahoitusjärjestelmän sisäänajo erityisesti OECD:n ja IMF:n määrittämien linjausten mukaisesti. Tämän ideologian nousu voidaan sijoittaa jo 1960-luvulle. Kuten tieteen tutkijat ovat oivaltavasti

sanoneet, toisen maailmansodan jälkeistä aikaa voidaan hyvin kutsua strategisen tieteen aikakaudeksi. Se merkitsi myös työelämän kysymyksiä koskevan tutkimusrahoituksen voimakasta suuntaamista kansallisen kilpailukyyn takaamiseksi (kilpailukyvyistä ks. esim. Ojapelto 2006).

Vieraillessani muutamia vuosia sitten Columbian yliopiston aikuiskasvatuksen laitoksessa professori Jack Mezirow kertoi, että heillä menee tavattomasti aikaa vääntää tutkimussuunnitelmia formaattiin, joka purisi talouselämän hallinnassa olevissa rahastoissa. Hänen mukaansa esimerkiksi puolustushallinnon ja talouselämän rahastojen ylivoima apurahamarkkinoilla oli tuolloin ainakin kymmenkertainen sitoutumattomiin rahalähteisiin verrattuna ja tilanne oli huonontunut jatkuvasti. Omat ja muutamien kollegoitteeni havainnot omasta maastamme ovat samantapaisia. Myös tieteen tutkijat ovat selvitelleet tutkimusrahoituksen perusteiden muutoksia (Auranen ym. 2005). Talouselämän kilpailukyyn viittaavat tavoitteet näyttävät selvästi voimistuneen. Viimeisin siirto oman maamme tiedepolitiikassa liittyy huippuyliopistohankkeeseen, jolla ilmeisesti liian itsenäiset kolme korkeakoulua pannaan yhteen ja valjastetaan lopullisesti markkinaehtoisen tiedontuotannon vankkureiden eteen. Se näyttää paitsi strategiselta myös ideologiselta siirroilta. On mielenkiintoista nähdä, missä määrin muut yliopistot joutuvat seuraamaan mallia.

Suomen siirtyminen markkinakapitalismiin vähittäin 1960-luvulta alkaen merkitsi yhteiskunnallisen ohjauksen filosofiassa siirtymistä uusliberalistisiin äänenpainoihin. Yksityistäminen ja tehokkuus olivat iskusanoja erityisesti 1980-luvun puolivälin jälkeen. Tom Burnsin kolmen mallin vertailussa marxilainen polku tuntuu parhaiten kuvaavan muutoksia, joskaan ideologioiden merkitystä ei voi syrjäyttää. Myös weberiläinen tulkinta voidaan nostaa sen rinnalle. 1970-luvulla nähdyssä ideologisessa taistelussa oli mukana juuri niitä piirteitä, joihin Sakari Hänninen Jyväskylän Talvessa vuonna 1986 viittasi: vallankäytön kriisi on (gramscilaisittain tulkiten) tavallisesti luovuuskriisi. Valtaan pyrkivillä aatteilla tulee olla tarjottavana jotain muutakin kuin vain halu valtaan.

Meiltä 1970-luvun vasemmistoa lähellä olevilta tutkijoilta ei puuttunut ideoita, mutta niiden myyminen vallankäyttäjille ei onnistunut. Poliittisen oikeiston ohjauksessa maan talouselämän johto (etunenässä STK) torjui tarjouksemme selittäen ne vasemman ääriäidän salajuoneksi. Se käytti mediaa tehokkaasti hyväksi. Tämä kelpasi silloiselle poliittiselle vallankäyttäjälle niin kuin kelpasivat lyttyyn lyödyn yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen halveksunta sekä uusina teemoina julkisen sektorin kalleus ja yksittäisen työntekijän työpanoksen tehottomuus. Työelämän tutkimuksen marxilaisilta haiskahtavat monitieteelliset paradigmat

työnnettiin sivuun. Näillä huomautuksilla en kuitenkaan tarkoita, etteikö lakeja ja työsuojelukäytäntöjä olisi noilla vuosikymmenillä onnistuttu parantamaan STK:n jarrutuksesta huolimatta. Esimerkiksi laaja työläinsäädännön uudistaminen toteutui ja noudatti paljolti muissa Pohjoismaissa tehtyjä linjauksia. Oliko työelämän tutkijoilla tässä näyttämölle panossa jokin merkittävä rooli, kaippaa tätä tarkastelua syvällisemmän analyysin. Arvaukseni on, että työläinsäädäntöä olisi uudistettu tutkijoiden suorituksista huolimatta. Onkin lähellä ajatus, että tutkijat eivät aina huomanneet näyttelevänsä nukketeatterissa.

Alan tutkimusperinteen ylläpitämistä ja tason nostamista ajatellen, tutkijakoulutuksella on aivan keskeinen rooli. Tältä kannalta katsoen kansallinen tilanne on vain hitaasti parantunut, koska edelleenkin työelämän ja työolojen tutkimuksella on horjuva akateeminen status ja voimavarat. Lähihistoria antaa joitakin vastauksia kysymykseen, miksi sitä on pidetty tulenarkana aiheena. Tilanne yhteiskunnassa on kuitenkin muuttunut ja nyt työelämän tutkimus sivuaa uudessa yliopistolaissa määriteltyä niin sanottua kolmatta tehtävää. Tampereen ja Jyväskylän tällä hetkellä tarjoamat edellytykset vastata tähän haasteeseen ovat maan parhaat. Mutta mitä tapahtuu, kun tai jos Suomen sektoritutkimuksen tilaa ja korkea-asteen koulutusjärjestelmää lähi-aikoina uskalletaan tarkastella poliittisella tasolla? On kiinnostavaa nähdä, käykö meillä perinteisesti vahvoina työtieteellisinä yksikköinä toimiville laitoksille samoin kuin naapurimaassa Ruotsissa. Malli on hyvin lähellä. Tukholman Arbetslivscentrum on pantu lahtipenkkiin nykyisen hallituksen toimesta. Yliopistolaitosta on sillä suunnalla saneerattu jo jonkin aikaa. Tampereen ja Jyväskylän yliopistojen suunnitteilla olevan allianssihankkeen pöydältä soisi löytävänsä myös muutaman vuoden ikäisen raportin ”Työelämän tutkimuksen ja opetuksen kehittäminen Tampereen yliopistossa (TaY 2002). Siinä on tehty perusteltu ehdotus Työelämän tutkimuskeskuksen muuttamiseksi itsenäiseksi tutkimuslaitokseksi. Tämä esitys on viimeisteltyä työtä.

Yliopistoissa toimivien työyhteisöjen pompotte-lua ulkoapäin seurattaessa – ikään kuin teatterissa istuen – tuntuu kummalliselta, että siinä ei näy merkkejä työelämää koskevan suomalaisen tutkimuksen tuloksista. Suomea on totuttu pitämään työterveyden tutkimuksen kärkimaana jo yli puoli vuosisataa. Melko vähän kertyneestä tiedosta ja viisaudesta näyttää siirtyneen omiin työkuultuureihimme, johtamiseen ja henkilöstötyöhön, jopa korkeimmissa oppilaitoksissamme. Herää kysymys, onko muutosta edes odotettavissa. Samoissa laitoksissa kun koulutetaan melko suuri osa yhteiskunnan eri toimialojen johtotehtäviin sijoittuvista ammattilaisista. Laulutaitoko siis mättää? Vai olisiko käsikirjoitusta korjattava – terveysparadigmaa työtieteellistettävä?

Kirjallisuus

- ALLARDT, E. (1997). Työttömyys: uusien yhteiskuntatieteellisten tutkimusotteiden tarve. *Sociologia*, 34, 277–280.
- AURANEN, O. & KAUKONEN, E. & NIEMINEN, M. (2005). Kansainväliset yliopistotutkimuksen rahoitusjärjestelmät. Tampere: TaSTI tutkimusraportti 9/2005.
- BURNS, T. (1973). *Industrial Man*. Harmondsworth: Penguin.
- ETELÄPELTO, A. (1979). Työelämään sovelletun psykologian alkuvaiheet Suomessa. *Psykologia*, 14, 4–14.
- GOUGH, IAN (1979). *The Political Economy of the Welfare State*. London: Macmillan.
- HÄKKINEN, S. (1993). Työpsykologian alkuvaiheita Suomessa. *Psykologia*, 28, 328–335.
- IMMONEN, K. (1995). Suomen Akatemia suomalaisessa tiedepolitiikassa 1970-luvulla. Keuruu: Otava.
- JASTRZEBOWSKI, W. (1857). Cherti ergonomiki [Ergonomian piirteitä]. *Priroda i promishlennosti -aikakauslehti [Luonto ja teollisuus]*.
- JULKUNEN, R. (2001). Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipolittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- JULKUNEN, R., NÄTTI, J. & ANTTILA, T. (2004). Aikanyrjähdys. Keskiluokka tietotyön puristuksessa. Tampere: Vastapaino.
- JY (JYVÄSKYLÄN YLIOPISTON TYÖELÄMÄN TUTKIMUSYKSIKÖN JOHTORYHMÄ) (1987). Muistio Työelämän tutkimusyksikön kehittämiseksi Jyväskylän yliopistoon. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- KETTUNEN P. (1994). Suojelu, suoritus, subjekti. Työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa. *Historiallisia tutkimuksia 189*. Vammala: Suomen Historiallinen Seura.
- KIRJONEN, J. (1980). Six decades of occupational psychology in Finland. Helsinki: Acta Psychologica Fennica IX.
- KIRJONEN, J. (1984). Ihminen, työ ja yhteiskunta. Teoksessa K. Perkkä (toim.) Työ ja työsuojelu (s. 15–91). Helsinki: Tammi.
- KIRJONEN, J. (1990). Työelämän tutkimus Suomessa jatkokoulutuksen näkökulmasta. Työelämän tutkimuskeskus, työraportteja 9/1990. Tampere: Tampereen yliopisto.
- KOISTINEN, P. (1999). Työpolitiikan perusteet. Juva: WSOY.
- LEHTO A.-M. & SUTELA H. (2004). Uhkia ja mahdollisuuksia. Työolotutkimuksen tuloksia 1977–2003. Helsinki: Tilastokeskus.
- LEHTO A.-M., SUTELA H. & MIETTINEN A. TOIM. (2006). Kaikilla mausteilla. Artikkeleita työolotutkimuksesta. Helsinki: Tilastokeskus.
- LILJA, K. & TAINIO, R. (1979). Sociological research in the area of working life in Finland. Vaasa: Proceedings of the Vaasa School of Economics.
- NIEMINEN, A. (1957). Sosiaalitutkimusta harjoitettavia laitoja Suomessa. *Sosiaalinen Aikakauskirja*, 54, vihko 1–2, 17–30.
- OJAPELTO, A. (2006). Ahneuden aika. Kuinka pääoman ahneus tekee teknologian avulla ihmisen tarpeettomaksi? Saarijärvi: VS-kustannus.
- POHLS, M. (2005). Suomen Akatemian historia II, 1970–1988. Yhteiskunta ja tutkimus. Helsinki: SKS.
- RAMSTAD, E. (2007). Työelämän tutkimus- ja kehittämissyksiköitä – tilanne 2006. Helsinki: Työministeriö/Työelämän kehittämisohjelma. <http://www.mol.fi/tyke/00-03/tuke/lyhteenvento.doc>
- ROSENLEW-MUSEO (2007). http://www.pori.fi/smul/rosenlew-museo/verkkonayttely_2/sanasto.htm.
- SUIKKANEN, A. (1983). Työsuojelu ja vallankäyttö: ”Safety First” työsuojelun genesiksenä. Sosiaalipolitiikan lisensiaatintutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- SILTALA, J. (2007). Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. *Mukana uudet huononukset*. Keuruu: Otava.
- SUOMEN AKATEMIA (1987). Yhteiskuntapolitiikkaan liittyvä tutkimus. YPP-tutkimuksen arviointiseminaari 11.3.1986. Helsinki: Suomen Akatemian julkaisuja 2/87.
- TAKALA, M. (1968). Tutkimustyön suunnittelusta ja organisoinnista. Valtion tiedeneuvoston työvaliokunnan pöytäkirjan 3, 28.5.1968 liite. Helsinki: Opetusministeriö.
- TAY (REHTORIN ASETTAMA SUUNNITTELUYÖRYHMÄ) (1987). Työtieteellisen jatkokoulutuksen järjestäminen Tampereen yliopistossa. Tampereen yliopisto tänään ja huomenna 38. Tampere: Tampereen yliopisto.
- TAY (REHTORIN ASETTAMA VALMISTELURYHMÄ) (2002). Työelämän tutkimuksen ja opetuksen kehittäminen Tampereen yliopistossa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- TILASTOKESKUS (2007). Historia. <http://www.stat.fi/org/historia/index.html>
- VALTION TIEDENEUVOSTO (1981). Yhteiskuntapolitiikkaa ja yhteiskunnallisia palveluja tukevan tutkimuksen edistäminen. Helsinki: YPP-työryhmän mietintö.
- WARIS, H. (1957). Sosiaalitutkimuksen kehitys Suomessa. *Sosiaalinen Aikakauskirja*, 54, vihko 1–2, 4–31.
- VÄHÄMÄKI, J. (2007). Tiedon tuotanto, yliopistot ja ”yhteiskunnallinen palvelutehtävä”. <http://megafoni.kulma.net/index.php?art=262&am=1>
- VÄÄNÄNEN, A. (1995). Työn jäljet. Työterveyslaitos 1945–1995. Helsinki: Työterveyslaitos.
- YLKANGAS, H. (2007). Suomen historian solmukohdat. Helsinki: WSOY.